

THE CITY OF INEU DURING THE SECOND OTTOMAN OCCUPATION (1658-1693)

Sorin Bulboacă

Assoc. Prof., PhD, "Vasile Goldiș" Western University of Arad

*Abstract:*In 1658 the Timisoara vilayet extended to the detriment of Zarand, occupying the towns of Ineu and Dezna, as well as the villages around these fortifications. Thus, Ineu sandwich returned in 1658 between the borders of Timisoara vilayet. In the second half of the seventeenth century, Ineu becomes the administrative center of the Timisoara vilayet. It is significant that in the defter of 1660, when the Ottoman armies and their captains were enrolled, the vilayet Ineu (Yanova) was registered instead of the Timisoara vilayet. In 1660, Evliya Celebi considered Ineu as the main locality of vilayet. In Ineu there is the window of Kuprulu Mehmed Paşa, a very beautiful and beautiful glaze, with a roof of olans and a stone minaret, frequented by many Muslims. The glass of Hasecki Osman Aga is in the center of Ine, being crafted and beautiful, being covered with olans, with a plank of planks.

Keywords: population, administration, fortress, occupation, episcopate

Introducere

Studiul își propune să evidențieze, pe baza izvoarelor și a literaturii de specialitate, impactul administrației otomane asupra orașului Ineu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, precum și rolul strategic și militar important jucat de cetatea Ineu în cadrul vilayetului Timișoarei și raporturile cu Principatul Transilvaniei.

A doua cucerire Ineului și instaurarea administrației otomane

În 1658, în condițiile în care principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea, fusese mazilit de sultan în urma expediției nefericite din Polonia, din 1657, pașa din Buda ajunge cu oastea sa sub zidurile cetății Ineului, pe care o asediază. Pentru a face față situației, principele Rákóczi vine personal în aceste părți. Între timp, Poarta a numit un alt principe, în persoana lui Francisc Rhedey, căruia, printr-o scrisoare amenințătoare, marele vizir i-a pretins predarea imediată a Ineului, sub pretextul că această cetate, înaintea lui Mihai Viteazul, fusesen sub stăpânire otomană¹. În luna mai 1658, pașa Gurdsi Ghena din Buda a ajuns sub zidurile Ineului, jefuind peste tot, inclusiv în satele din jurul cetății. Deși ostașii din Ineu erau în stare să nimicească forțele otomane, ei se închid în cetate, permițând oștii turcești din Timișoara să sosească în sprijinul atacanților. Pentru preîntâmpinarea atacului concentrat otoman, principele Rákóczi a sosit în valea Crișului Alb, dar a trebuit să plece în Bihor pentru a aduna noi forțe.

La 27 iunie 1658, fostul principe se întoarce în Ineu, de unde a pornit împotriva Aradului, pe care îl cucerește. În acest context, pașa Ghenan, care se afla la Lipova, pornește cu trupele sale împotriva lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, ridicându-și tabăra la Păuliș. Deși învinge oastea otomană, Gheorghe Rákóczi al II-lea nu folosește avantajul victoriei de la Păuliș și se retrage către Oradea. Astfel, Ineu rămâne din nou izolat și lipsit de ajutor, în 28 august 1658 turcii reușind să-l încercuiască complet. Cei 500 de călăreți trimiși în grabă de fostul principe nu mai pot să pătrundă în cetatea Ineului. Apărarea cetății era foarte dificilă deoarece în interior se aflau femei, copii și

¹ Geza Kovach, *Dominația otomană în Zărand*, în ****Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 150.

bolnavi iar mulți soldați au fugit, căpitanului cetății rămânându-i la dispoziție doar 350 de apărători².

Turcii au început imediat pregătirea asaltului, fiind umplute cu apă și ridicate șanțurile de pe lângă Crișul Alb. Pașa a adus 16 tunuri și, în 2 septembrie 1658, a somat pe cei asediați să se predea. Speriați, în 3 septembrie, căpitanii au predat cetatea Ineu cerând doar condiția să poată pleca în mod liber. Drept pedeapsă, la Oradea, fostul principe a ordonat decapitarea exemplară a căpitanilor care au predat Ineu fără luptă³. În 1658, vilayetul Timișoara s-a extins în detrimentul comitatului Zarand, prin ocuparea cetăților Ineu și Dezna, precum și a satelor din jurul acestor fortificații.

Astfel, **sandjakul Ineu** a revenit, în anul 1658, între hotarele vilayetului Timișoara⁴. În anii următori, pașa din Ineu a urmărit, în mod sistematic, cucerirea localităților din ținutul Hălmagiului, sub pretextul că sultanul, în 1660, a decis ca garnizoana Ineului să fie stăpână asupra a 40 de sate din împrejurimi. Din lista localităților trimisă de pașa Hasim, noul comandant al cetății Ineu, rezultă că turcii au cucerit nu 40 ci 60 de sate⁵.

În anul 1666, trupele otomane din Ineu și Oradea continuă pătrunderea în direcția Bradului. În 9 ianuarie 1670, ei jefuiesc Hălmagiul, apoi Leasa, răpind vitele iobagilor și capturând copiii. Din aceste motive, principele Apaffy se plânge marelui vizir iar David Rozsnyay, reprezentantul său la Istanbul, se prezintă personal la acesta, relatând despre jafurile săvârșite de militarii otomani în comitatul Zarand. Marele vizir Ibrahim a ordonat o anchetă, efectuată de pașa de Timișoara. Unii spahii au fost pedepsiți, însă cuceririle otomane până la *"După Piatră"* au rămas. Doar 5 sate din jurul Ineului au fost lăsate în mod formal în posesia principelui Apaffy⁶.

Societate, religie și economie în Ineu în a doua jumătate a veacului al XVII-lea

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, Ineu devine centrul administrativ al vilayetului Timișoara. Este semnificativ faptul că, în defterul din 1660, în care au fost înscrise oștile otomane și căpeteniile lor, vilayetul Ineu (**Yanova**) a fost înregistrat în locul vilayetului Timișoara. Din același izvor se deduce că, la data respectivă, sandjakul Timișoara nu era condus de un sandjakbeg, deoarece *hasul* beglerbegului Huseyin a cuprins atât această unitate administrativ – militară, cât și sandjakul Ineu. Acest fapt dovedește identitatea dintre vilayetul Ineu și vilayetul Timișoara care, în 1660, au fost una și aceeași provincie a Imperiului Otoman, deși izvoarele narrative s-au referit adesea la **beglerbegii de Ineu**. În anul 1660, Evliya Celebi a considerat Ineu drept localitatea principală a vilayetului: "... ..*Cetatea Ineu a devenit acum reședință de sangeac pentru pașa de Timișoara...*"⁷. Același Evliya Celebi considera, în 1660, că, în vreme de război, sangeacul Ineului putea să dispună de 8000 de ostași⁸.

Cea mai frumoasă și exactă descriere a cetății⁹ și orașului Ineu¹⁰, realizată în 1660-1664, ne-o oferă călătorul turc Evliya Celebi efendi:

²*Ibidem*, p. 151,

³ Carol Gollner, *Gheorghe Rákóczy II*, București, 1977, p. 128-135.

⁴ Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara (1552-1716)*, Editura Ariergarda, Timișoara, 2014, p. 140.

⁵ Sorin Bulboacă, *Cucerirea și administrația otomană în comitatul Zarand secolele XVI-XVII*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana*, vol. XI, Arad, 2016, pp. 89-90.

⁶ Marki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. II/2, Arad, 15, pp. 112-124.

⁷ ****Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Partea a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 329.

⁸*Ibidem*, p. 513.

⁹*Ibidem*, p. 513: "... Este o cetate în formă pătrată așezată pe malul râului Criș; are bastioane mici de piatră, care amintesc de zidul Ye'djudj; iar în fiecare din ele încap 1000 de oameni, fiecare are câte 10 tunuri balimeze. E o singură poartă pe latura de miazăzi, iar cheia o păstrează aga al ienicerilor care locuiește în cetate.

Prin șanțurile cetății curge doldora râul Criș. Înăuntru, aproape de poartă se află geamia sultanului Mehmed. Lângă această geamie se găsesc un turn de ceas din scânduri și o moară cu cai. În interiorul cetății se află cetatea nouă. E o mică cetățuie frumoasă, în care, în afară de odalele ienicerilor, nu se mai află nimic altceva. În cele patru colțuri sunt patru turnuri solide cu acoperiș de scânduri și cu ziduri late de douăzeci de picioare. Această cetate interioară are o poartă ce dă spre apus; și șanțul acesteia e plin cu apa râului".

“Slavă Domnului, din epoca aceea, această cetate Ineu rămânând în mâna islamului, a devenit un oraș mare, păzit de Allah. Hass-I Hümâyün al pașei, apoi și timirioții (erab-i tuccar, greșit pentru timar) și Ziameturile sunt înscrise în defterurile Timișoarei, în prezent este un mevleviyet de 500 de accele, are pârcălabul cetății, yeniceri odasi, un aga al haseki-ilor, un post de kethüda al spahiilor, o unitate de pașerați (bir oda cebeci), o unitate de tunari, aga al cetății dinafară, un aga al aripei drepte, un aga al aripei stângi, aga üryân, agă al beșliilor, agă al martolosilor, agă al voluntarilor; în total sunt 10 agalâcuri. Sunt ca la 8000 de ostași și apărători”¹¹

Evliya Celebi remarcă faptul că majoritatea locuitorilor orașului Ineu era reprezentată de români iar orașul era în proces de dezvoltare, fiind înfloritor. În Ineu se află **geamia lui Kuprulu Mehmed Pașa**, o geamie trainică și foarte frumoasă, cu acoperișul de olane și cu minaret de piatră, fiind frecventată de mulți musulmani. **Geamia lui Hasecki Osman aga** se află în centrul Ineului, fiind lucrată cu măiestrie și având un aspect frumos, fiind acoperită tot cu olane, posedând un minaret de scânduri. Deasupra porții acestei geamii se afla o pisanie în versuri (“kitabe”), din 1073 A.H. (16 august 1662-4 august 1663). **Geamia lui Sofu Kenan pașa** era acoperită cu olane și posedă un minaret din scânduri. În apropierea ei era situată și **geamia lui Kopruluzade Fazil Ahmed pașa**.

Moscheea, existentă încă la începutul secolului al XX-lea, între colțul de sud-est a cetății și podul peste Crișul Alb este, cu cea mai mare probabilitate, geamia lui Kopruluzade Fazil Ahmedpașa, ridicată de către fiulmarelui vizir Koprulu Mehmed pașa, recuceritorul cetății Ineu, în cadrul unui vakif ce a cuprins și un han în vecinătate¹². Clădirea era o construcție simplă de piatră, cu plan pătrat, orientat în direcția est-sud-est, cu tavan simplu din lemn. În interior, moscheea avea un balcon de lemn, sprijinit pe doi stâlpi din lemn, care au fost înlocuiți, în anul 1850, cu stâlpi de

¹⁰ *Ibidem*, p. 513-515: ”...Orașul Ineu. Râul Criș trece prin el. Pe malul drept și pe cel stâng al acestui râu se află un oraș mare, care, având forma curbată, se întinde pe pământ ca un arc. De jur împrejur sunt vreo patru mii opt sute de pași; în prezent e o palancă pe cale de dezvoltare. Are în total bastioane bine întărite și trei porți, și anume: spre miazăzi, poarta Timișoarei, spre apus, poarta Gyulei, spre răsărit, poarta Oradiei; toate sunt de lemn. Și șanțul acesteia (al pălâncii) e plincu apele râului Criș. Se adunaseră zece mii de raiale care săpau un șanț nou.

În acest oraș se află geamia lui Köprülü Mehmed Pașa; e o geamie trainică și foarte frumoasă, cu acoperișul de olane și cu minaret de piatră; are mulți enoriași. Geamia lui kaseki Osman aga; și ea se află în centru; e o geamie frumoasă și lucrată cu măiestrie; este acoperită cu olane și are un minaret de scânduri...

Geamia lui Sofu-Kenan pașa e acoperită cu olane și are minaret de scânduri. În apropierea ei, tot la capătul podului amintit, se află geamia lui Köprülüzade Fazil Ahmed pașa. În afară de acestea, mai sunt și meceturi.

Are în total 800 de case, cu și fără etaj, acoperite cu olane și înconjurare cu grădini. Acesta este un oraș înfloritor, care și acum e în plină dezvoltare. Râul Criș curge tocmai prin mijlocul orașului; din toate ferestrele și balcoanele se pescuiesc diferiți pești. Numărul mare de grădini și parcuri de trandafiri din împrejurimi, mărimea diferitelor grădini, precum și înfățișarea și așezarea fiecărei grădini în parte sunt de nedescris.

Dintre toate clădirile cele mai frumoase sunt: saraiul pașei, așezat lângă poarta Gyulei, are tindă și baie și mai multe încăperi, cu și fără etaj. Toate, fiind acoperite cu olane, sunt construcții împodobite și înfloritoare. Ferestrele balcoanelor acestor case privesc spre râul Criș.

Fiecare sarai are bărci și plute; toți se suie în ele cu prietenii și merg la viile din împrejurimi sau în grădinile din fața locuințelor lor, unde petrec și se distrează. Prin vii ei își hrănesc sufletele lor cu cântecul melancolic al privighetorii, cufundându-se în plăceri și voluptăți. În livezile înconjurătoare, parfumul trandafirilor, zambilelor și al feluritelor anemone îl îmbie pe om. Pe malul râului sunt sădiți pomi roditori și nenumărați chiparoși mlădioși, care umbresc râul Crișului, făcând din el un loc tot așa de umbros ca și aleile persane. Așezându-se în grupuri sub acești copaci umbroși, locuitorii vilaietului spun povești, deoarece acest oraș fiind o cucerire nouă, guvernatorul vremii a dat locuitorilor drepturi depline și voie totală. De aceea, dezvoltându-se în fiecare zi, vin aici raiale și beraiale chiar și din alte sangeacuri și orașe. Până acum, nu are decât o singură baie. La capătul podului de lemn de peste râul Criș, Ahmed pașa, fiul lui Köprülü, a construit un han frumos, acoperit cu olane.

Aici se găsesc, în total, două sute de prăvălii; altfel de construcții încă nu sunt. Este un oraș foarte, foarte bogat. Raialele de aici sunt ardeleni și valahi. Ostașii de aici sunt poturi și bosniaci, care, după obiceiul trupelor de la Timișoara și Lipova, poartă îmbrăcămintea locuitorilor din serhat...”

¹¹ *Ibidem*, p. 511.

¹² Gyul Somogyi, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeknek leírása (Descrierea orașului liber regesc Arad și a comunelor comitatului Arad)*, vol. II/1.2, Arad, 1913, p. 114.

cărămidă. Lângă clădire se ridică minaretul construit din piatră fasonată, având, în anul 1934, o înălțime de circa 17 metri. Ferestrele clădirii erau relativ mici, apropiate de tavan. Pe fațada de sud erau 3, pe cea de est 2, iar pe latura de nord o fereastră. Moscheea a fost utilizată între 1702 și 1858 ca biserică parohială romano-catolică. Ulterior, după construirea unei noi biserici, a servit ca fabrică de oțet, minaretul servind drept coș de fum. În anul 1878, clădirea a fost restaurată¹³.

În 1672, vizirul Ineului Kasîm pașa, i-a scris principelui Transilvaniei, Mihail Apafi I, oferindu-i asigurări că, rezultatele cercetărilor făcute cu privire la încălcarea hotarului osmano-transilvănean în părțile Ineului și Caransebeșului îi vor fi aduse la cunoștință, cerându-i ca, la rândul său, să ia măsuri pentru păstrarea păcii și pedepsirea celor care ar încălca-o¹⁴. Kasîm pașa îl informează pe principele Apafi că *”împotriva turcilor noștri s-au adunat laolaltă mai mulți tâlhari rămași de la preavestit răposatul tâlhar Trâmbiță și au făcut diferite nelegiuiri împotriva hotarelor deja stabilite... Ajungând, cu voia lui Dumnezeu, la Ineu, ne-am îngrijit să fie adus țăranul prins, pentru a-l cerceta, ba chiar și pe gornicii luați de tâlhari și implicați în aceeași treabă îi vom scurta de cap, dacă se va dovedi că s-au abătut de la pacea binecuvântată...”*¹⁵.

În ianuarie 1686, la Adrianopol, sultanul Mehmed al IV-lea a emis un firman prin care a poruncit pașei Ineului, Şahin Mehmed, și cadiiilor din Ineu și Lipova, ca oamenii lor să nu mai comită vreun act de silnicie împotriva țărănilor din satele transilvănene aflate la hotarul cu teritoriul otoman și nici împotriva celor care trec dintr-o parte în alta frontierei, urmând să-i pedepsească pe cei care ar cuteza să-i încălce porunca¹⁶.

La începutul lunii octombrie 1686, beilerbeii Ineului, Husein Silahdar pașa, s-a plâns principelui Mihail Apafi de atacarea și jefuirea locuitorilor din Bucova și Remetea Luncă de către tâlharii pătruși prin Poarta de Fier a Transilvaniei la instigarea lui Ștefan Naláczi și Petru Turnea, precum și de cotoșirea unor sate din părțile Ineului de către alți tâlhari, toate reprezentând încălcări grave ale teritoriului otoman înregistrat în deftere. Beilerbeii Ineului i-a cerut principelui Transilvaniei trimiterea unui delegat la Ineu, pentru a cerceta acolo, împreună cu un reprezentant otoman defterele originale, precum și pentru pedepsirea exemplară a actelor de violență și a lua măsuri pentru prevenirea altora¹⁷. Husein Silahdar pașa, în scrisoarea trimisă lui Mihail Apafi, menționează că *”unii dintre tâlharii transilvăneni nu s-au astâmpărat și au împovărat satele din părțile Ineului cu diferite dări, abuzuri pe care, nu credem că le comit fără îngăduința voastră. Prin căpetenia ceaușilor din Ineu am binevoit să vă trimitem lista amintirilor tâlhari cu scopul ca, odată ce veți fi aflat, acei tâlhari să fie pedepsiți potrivit cu fărădelegile lor comise împotriva păcii, spre a fi altora drept pildă, așa cum se cuvine, deoarece preaputernicul împărat nu consimte la o astfel de tulburare a păcii binecuvântate...”*¹⁸. Vizirul Husein Silahdar pașa, beilerbeii Timișoarei, din Ineu, în același an 1686, i se plânge printr-o altă scrisoare principelui Mihail Apafi în legătură cu încălcarea hotarului osmano-transilvănean în zona Caransebeșului și a Lugojului, de către tâlhari veniți din Transilvania, de amenințarea producerii unor acte asemănătoare și în satele din zona Ineului, cerând prinderea și pedepsirea exemplară a celor vinovați, precum și aplanarea în comun a situației tensionate de la graniță¹⁹.

Cu toate acestea, incidentele și tâlhăriile de la frontiera principatului cu vilayetul Timișoarei au continuat, astfel că în 1687, vizirul Mehmed pașa al Ineului s-a plâns din nou principelui Mihail Apafi de atacarea și jefuirea populației din sate aflate în părțile Ineului și Lipovei de către o bandă de tâlhari care acționa sub steagul căpitanului din Sebeș și se retrăgea după fiecare jaf pe teritoriul Transilvaniei. Pașa Ineului i-a cerut principelui Transilvaniei să îi prindă fără întârziere pe acei

¹³ Arhivele C.M.I., Fond 5.24, *Dosar Ineu*.

¹⁴ Costin Feneșan, *Diplomatariu Banaticum*, vol. II, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 478-480, doc. 194.

¹⁵ *Ibidem*, p. 479.

¹⁶ *Ibidem*, p. 494-495, doc. 202.

¹⁷ *Ibidem*, p. 495-497, doc. 203.

¹⁸ *Ibidem*, p. 497.

¹⁹ *Ibidem*, p. 497-500, doc. 204.

tâlhari și să-i pedepsească în mod exemplar, oferindu-se să procedeze în mod similar cu tâlharii care își aveau sălașul pe teritoriul otoman²⁰.

Sfârșitul administrației otomane în Ineu

În urma eșecului dezastruos al turcilor la Viena, în 1683, trupele austriece reiau ofensiva și, înaintând metodic, recuceresc în 1688 cetățile Lipova, Șoimuș, Lugoj, la 7 iunie 1692, Oradea și după un atac concentrat generalul Heisler ocupă pe rând așezările din jurul Ineului. La 15 mai 1693, garnizoana din cetate se predă austrieșilor. Prin pacea de la Carlovitz (26 mai 1699), turcii au recunoscut trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic.

După anexarea acestor teritorii, austrieșii plasează în valea Mureșului și a Crișului Alb, regimente grănicerești. Din acest sistem militar local făceau parte: Ineul, Șicula, Gurba, Șiria și Galșa. În noul context istoric, Ineul face parte din Imperiul Habsburgic, cunoscând în veacul al XVIII-lea, o dezvoltare continuă.

O concluzie scurtă

Administrația otomană în Ineu a contribuit, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la dezvoltarea economică a orașului. Cetatea Ineului a continuat să dețină un rol strategic și militar important, fiind pentru câteva decenii, după 1660, reședința vilayetului Timișoara. Deși populația creștină românească rămâne majoritară, în Ineu se stabilesc mai multe familii de turci, construindu-se o moschee și 4 geamii.

BIBLIOGRAPHY

Arhivele C.M.I., Fond 5.24, *Dosar Ineu*.

Bulboacă, Sorin *Cucerirea și administrația otomană în comitatul Zarand secolele XVI-XVII*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana*, vol. XI, Arad, 2016.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Partea a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

Feneșan, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. II, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.

Feneșan, Cristina, *Vilayetul Timișoara(1552-1716)*, Editura Ariergarda, Timișoara, 2014.

Gollner, Carol, *Gheorghe Rákóczy II*, București, 1977.

Hațegan, Ioan *Beilerbei de Timișoara. Contribuții la cronologia beilerbeilor timișoreni*, în ****Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002*, Editura Mirton, Timișoara, 2002.

Kovach, Geza *Dominația otomană în Zărand*, în ****Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978.

Marki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. II/2, Arad, 1895.

Somogyi, Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leírása (Descrierea orașului liber regesc Arad și a comunelor comitatului Arad)*, vol. II/1.2, Arad, 1913

²⁰*Ibidem*, p. 500-502, doc. 205.